

Halasi Zoltán: Derűs kérelhetetlenség – előbeszéd egy börtönmemoárhoz

Ez az eszmei-politikai és végső soron emberi hűség, ami nem váltódott apróbb-nagyobb kompromisszumokra az elnyomó Kádár-rendszerben, de nem is láttatta magát melldöngető hősiességnek, hanem a saját határain belül igyekezett szabad maradni, ez süt az *Emlékezés* minden sorából: ez a derűs kérelhetetlenség, ami számomra példaértékű. – Halasi Zoltán **Eörsi István** börtönkönyvéhez írt előszava.

Túl okos, mondja Kafka a filozófus Kirkegaardról, és ez a túlzott okosság, mint valami varázsjármű, olyan helyekre is elröpíti, ahová nem visznek utak. Ez jutott eszembe, amikor legutóbb olvastam **Eörsi** börtönmemoárját, nem véletlenül, hiszen ő is, úgymond, „túl okos”. Életművének ismeretében ez csakugyan elmondható **Eörsiről**, az ész dominanciája, diadalmas önjárása. Ámde itt, az *Emlékezésben, a régi szép időkben* szemmel láthatóan visszafogja magát. Itt a történetmondásra, a szereplők bemutatására mint narratív domborzatra nem vetítődnek rá – mint egy *google mapre* – az észjárás szerpentinjei, az elmélkedés kacskaringói, a fogalmak impozáns tájképei, itt nagyon sok a pasztikus, „életes” leírás. Későbbi, esszémfajú könyveihez (*Időm Gombrowiczsal, Jóbok könyve*) képest itt sokszor inkább egy „naturálpikareszkkal” találkozhatunk.

Na de, anélkül, hogy ki akarnám játszani az **Eörsi**-életmű egyes darabjait egymás ellen, könnyen belátható, hogy egy lehatárolt térben (börtön), ahol öt lépést lehet tenni ajtótól ablakig, más világ tárul fel a szem előtt, mint amikor valaki egy művészeti akadémia ösztöndíjasa Nyugat-Berlinben, a saját darabját rendez, egyszóval egy szabad világban mozog szabadon (ami a memoárral egyébként megtörtént, éppen a memoár írása közben, 1987-ben, ez benne is van a könyvben).

„Az én cellám – az én váram”: ez is egy Kafka-idézet, de ez az aforizma **Eörsire** vonatkoztatva megint másként igaz. Itt, **Eörsinél** „a mi cellánk – a mi várunk”: így, többszámiban igaz az állítás azokra, akik az *Emlékezést* benépesítik, ők azok, akik úgy védik saját tulajdonképpen bezárhatatlan lényüket, mint afféle végvári vitézek, akikből árad a valódiság, különösen igaz ez a fura köztörvényesekre. Melyikünk ült börtönben? Melyikünk járt egyáltalán börtönépületben?

Annak idején, amikor a holokauszt-könyvemet írtam, talákoztam egy olyan képtelen történettel is, hogy a Gestapo cellájában (1940-ben járunk) a lengyel szélsőjobb vezető verőlegénye és a belzi ortodox rabbi egy hónapi összezártság után halálos ellenségből szívbéli jó barátokká váltak. Az '56 utáni megtorlás bizonyos szempontból ugyanilyen extrém helyzetet jelenthetett azoknak, akiket a társadalom egymáshoz képest végtelenül távoli pontjairól összerántott, méghozzá ilyen szűk helyre, ennyire kevésbé civilizált körülmények közé, ahol – ez **Eörsi** emlékezéseinek refrénszerűen visszatérő toposza – a poloskák és a kübli az úr. **Eörsi** börtönkönyvének ezek a képtelenül távoli figurák, az ő interakcióik,

vitáik, veszekedéseik a legemlékezetesebb pillanatai. Az, hogy a rendszerek által szegregált világok így összezsúfolódnak, szembesülnek és mit kezdenek egymással, talán a legérdekesebb „Való Világ-show”, amit persze átélni nem kívánok senkinek. **Eörsinek** kijutott, és hogy ezt a kísérleti stúdiót belülről felvette nekünk és visszajátszotta a filmet, természetesen alaposan megvágva, ezért igen hálásak lehetünk neki, úgy érzem.

Persze, sokan megírták hasonló élményeiket. Nekem egy érdekes hazai hármaskör harmadik darabja volt **Eörsi**. Azt hiszem, mind a hármát szamizdatban olvastam először. A Rajk-per mechanizmusát átvilágító Szász Béla-memoár (a *Minden kényszer nélkül*) volt az első, Faludy György *Pokolbeli víg napjaim* a második. Mindegyikben más volt a hangsúly: Szász könyve a kínzások és konstrukciók rendszerébe világított be éles, mondhatni, vallató fénnel, Faludy a kultúra közösséget megváltó hatalmát mutatta be a lehető legbarbárabb recski viszonyok közepette, **Eörsi** pedig a cellák hol boldogítón, hol boldogtalanul sokféle sorsközösségét ábrázolja vaskosan hiteles realizmussal: vagyis világokat hoz össze.

Külön kérdés, hogy kit mi tart életben ilyen embertelenül lelombozó közegben, mint a börtön. **Eörsi** a maga közmondásos biológiai optimizmusa mellett – ami azért alapvetően emberbaráti attitűdöt jelent, tehát nem pusztán „örömködést” mindenáron – a társadalmi elkötelezettségét emeli ki: a munkásokhoz, az elnyomottakhoz, a kisebbségekhez, az elnémítottakhoz fűződő szolidaritását. Ráadásul '56 részeseként az ügy szószólója is maradt akkor, amikor egy pissenés sem hallatszott róla, évtizedeken át. Ez az eszmei-politikai és végső soron emberi hűség, ami nem váltódott apróbb-nagyobb kompromisszumokra az elnyomó Kádár-rendszerben, de nem is láttatta magát melldöngető hősiességnek, hanem a saját határain belül igyekezett szabad maradni, ez sűt az *Emlékezés* minden sorából: ez a derűs kérlelhetetlenség, ami számomra példaértékű. Ezért szorgalmaztam az újrakiadását.

Elhangzott **Eörsi István**: Emlékezés a régi szép időkre című
börtönkönyve 4. kiadásának bemutatóján, a Nyitott Műhelyben, 2025.
október 17-én.

Halasi Zoltán